

Venetië

De overtreffende trap van stad

Van Monteverdi, Claudio tot Ono, Yoko: het namenregister van de cultuurgeschiedenis van Venetië is er een vol verrassingen. Twee schitterende boeken zetten de stad van steen, licht en water weer op de kaart. **PETER JACOBS**

In Venetië ben je 'voortdurend in gezelschap van levenden en doden, je hebt deel aan een al eeuwenoude conversatie. Proust, Ruskin, Rilke, Byron, Pound, Goethe, McCarthy, Morand, Brodsky, Montaigne, Casanova, Goldoni, Da Ponte, James, Montale, zoals het water in de kanalen vloeien hun woorden om je heen, en zoals het zonlicht de golven achter de gondels in duizend kleine schitteringen uiteen laat vallen, zo echoot en schittert in al die gesprekken, brieven, schetsen, gedichten dat ene woord Venetië, altijd hetzelfde, altijd anders. Niet voor niets noemde Paul Morand zijn boek over deze stad *Venetiën*, en eigenlijk is zelfs dat nog niet genoeg. Alleen voor dit eiland zou er een overtreffende trap van het meervoud moeten bestaan.'

Het is alsof Cees Nooteboom in zijn jongste reisboek *Venetië. De leeuw, de stad en het water* deze bedenking geschreven heeft met een blik op de index van een ander nieuw boek, de fantastische nieuwe cultuurgeschiedenis van Venetië door Eric Min en Gerrit

Valckenaers. *De klank van de stad. Een cultuurgeschiedenis van Venetië* voert het gesprek met reizigers en kunstenaars die over de eeuwen Venetië bewoonden, bezochten, beschreven, afbeeldden. Aan de hand van hun belevenissen en bedenkingen die overgeleverd zijn in (auto)biografieën, dagboeken en brieven vertellen Min en Valckenaers de geschiedenis, van de origine van de Dogenstad tot de hedendaagse bedreigingen van het massatoerisme en de klimaatopwarming. De stemming wisselt van de hoogdagen van politieke macht en artistieke bedrijvigheid in de fiere stadsrepubliek tot de donker-romantische dagen van het negentiende-eeuwse *Venise la morte*.

De verhalen komen van Petrarca en Brodkey, Willaert en Stravinsky, Diaghilev en Byron – en natuurlijk van de *usual suspects* die je ook in de talrijke andere boeken vindt, zoals de Venetiaans blonde priestercomponist Antonio Vivaldi, Thomas Mann, Peggy Guggenheim en Giacomo Casanova. Reizigers uit onze contreien hebben een voetje voor, zoals de volstrekt vergeten

Louisa Duykers, de 'onversneden burgerlijke en katholieke redactrice van *Dietsche Warande en Belfort*' die begin vorige eeuw haar indrukken neerpande.

De auteurs loodsen ons niet alleen door het bladerdeeg van de tijd, maar ook door de ruimte, van het grandioze San Marcoplein tot in de doodlopende achterafsteegjes.

Clichés

Dat recept klinkt klassiek en simpeler dan het is, maar het is niet alleen maar een kwestie van degelijke research. Over Venetië is alles al geschreven, dat wist Goethe al; uit die vloed de geschikte anekdotes selecteren is geen sinecure. Venetië is immers een vliegvanger voor clichés en een geschikt decor voor oeverloos impressionisme. Het is ook een toeristenval en een stad die geheid het slachtoffer wordt van ons gepruts met het klimaat. Lees er de recente berichten over een toeristentaks en een waterkering maar op na – ook van die actualiteit vind je bij Min en Valckenaers echo's. Ze presenteren Venetië niet platweg als een sprookjesdecor.

Venetië is frivool en sensueel, maar ook machtig en macaber, levendig en dood, fake en echt, een plek van creatie en verval, een draaischijf en een uithoek tegelijk. La Serenissima is een stad van licht en water, prostitutie en carnaval, van kunstbiënnale en filmfestival – probeer dat maar in een boek te gieten zonder dat je verdrinkt in informatie. Eric Min kan dat. Hij heeft zijn verteltalent al bewezen met zijn biografieën van kunstenaars James Ensor, Rik Wouters en Henri Evenepoel; ook in het reanimeren van het verleden van steden is hij bedreven: hij schreef een stadsbiografie van Brussel. (*De klank van de stad* neemt trouwens een merkwaardige aanloop in Brussel in 1895, waar net als recentelijk

★★★★★

Eric Min en Gerrit Valckenaers

De klank van de stad. Een cultuurgeschiedenis van Venetië. Polis, 432 blz., 34,50 €

★★★★★

Cees Nooteboom

Venetië. De leeuw, de stad en het water. De Bezige Bij, 272 blz., 24,99 € Verschijnt op 7 maart. Een verhaal uit de bundel, 'Het vergruisde labyrint', is een citybook dat Nooteboom in 2012 in opdracht van deBuren maakte. Bijzonder is dat je het hem zelf kunt horen voorlezen op www.citybooks.eu.

Punta della Dogana, ca. 1905, door Mariano Fortuny. © Photo Archive Fondazione Musei Civici di Venezia

nog in Las Vegas, een nep-Venetië werd gebouwd voor het vertier van de stedelingen.)

De muziek, een element dat door de titel in de verf gezet wordt, is meer dan de achtergrond van dit boek – daar tekende Gerrit Valckenaers voor. De koren van de Venetiaanse tehuizen voor wezen, vondelingen en bastaarden zijn een unicum. Het operahuis La Fenice verrijst twee keer uit zijn as. De marsmuziek van de Oostenrijkse bezetters verandert de sfeer op het San Marco, een plein als een concertzaal. Monteverdi en Verdi, Wagner en Prousts lief Reynaldo Hahn: ze leveren een rijke soundtrack bij het weefsel van verhalen.

Tekst en geluid worden afgewerkt met schitterende schilderijen, foto's, tekeningen, affiches.

Voetnoten

Het werkt wonderwel. Neem nu het derde hoofdstuk over de zinnelijke achttiende eeuw. We vertrekken bij de lemma's over Venetië in de kakelverse *Encyclopédie*, wandelen voorbij de 'Tietenbrug', nemen kennis van het reisverhaal van een Mechelaar, ontmoeten de Schotse uitvinder van het papiergeld, leren via Montaigne een Michelingids voor hoerenlopers kennen, krijgen een inwijding in de Venetiaanse erotische literatuur, belanden zo bij Casanova, maar ook bij Rousseau die paspoorten uitschrijft en bang is een druiper op te lopen. We eindigen in de muziekscholen van de *ospedali*. Het gaat als vanzelf. Nooit stukt het verhaal. En nooit wordt het een ratjetoe van namedropping en wist-je-datjes. Dit is een boek van internationaal niveau – zelfs de voetnoten zijn lezenswaardig.

Zoveel mensen maken hun opwachting in *De klank van de stad*, dat het misschien gek is dat Cees Nooteboom afwezig is. De grootste Nederlandse reisschrijver, die dit jaar 86 wordt, behoort niet tot het

Venetië is een vliegenvanger voor clichés. Het is ook een toeristenval en een stad die geheid het slachtoffer wordt van ons gepruts met het klimaat

koor van stemmen. Zijn nieuwe reisboek *Venetië. De leeuw, de stad en het water* is nochtans niet zijn eerste reflectie over de Dogenstad – hij is vaak in Venetië en heeft een af-en-aanrelatie met de stad. Hij kwam hier voor het eerst in 1964 (toevallig het jaar dat Charles Aznavour zijn liefdesverdriet bezong in 'Que c'est triste Venise', lees ik in een voetnoot op bladzijde 396 in Min en Valckenaers).

Nooteboom dwaalt door de 'stad vol schimmen en de herinnering aan schimmen' en vindt Venetië altijd hetzelfde maar anders. In zijn fragmentarische cultuurgeschiedenis maakt hij hoogstpersoonlijke keuzes. Mark Twain loopt een eindje met hem mee, net als Louis Couperus, maar de schrijver staat met zijn voeten in onze tijd. Hij bezoekt graven, kerken en musea en beschrijft indringend kunstwerken van Tiepolo en Carpaccio; hij voelt architectuur aan. Hij is dus een scherp observator en een erudit, maar ook wel een eenzaat. Hij kijkt vooral en doorziet, absorbeert. Dat levert golvend, aangenaam traag proza op, dat smeekt om geciteerd te worden.

Wiegeldewiegel

'Een stad die meer dan duizend jaar bestaat, is een tastbare vorm van eeuwigheid. Ik denk dat het daardoor komt dat de meeste men-

sen hier toch een beetje onwennig rondlopen, verdwaald tussen al die lagen van verleden tijd, die in deze stad allemaal tegelijk tot het heden behoren.' Van die onwennigheid heeft Nooteboom zelf weinig last. De meerlagigheid van de stad is net de troef die hem steeds weer inspireert.

In Venetië is hij nog meer dan elders genoodzaakt zijn positie tegenover de toerist scherper te bepalen. Is hij net als de zoveelste Japanner, Amerikaan, Duitser? Neen, hij logeert hier niet, is niet op bezoek, maar 'woont' in de stad, ook al is het maar voor even. Hij apprecieert de *local* die in een café iedereen begroet met 'buona sera quasi tutti' – iedereen behalve de toerist, dus. Toch geeft Nooteboom toe dat hij niet altijd aan de stroom kan of wil ontsnappen. Hij stapt uiteindelijk, zoals iedereen, toch in een gondel die nergens heen gaat. 'Wiegel. Wiegeldewiegel. Wiegeldewiegeldewiegeldewiegel. Ik heb het eindelijk gedurfd. Tien keer Venetië en voor het eerst in een gondel.'

Hij maakt nog wel meer onverwachte keuzes: zo out hij zich hier uitgebreid als fan van de succesvolle Venetiaanse politieromans van Donna Leon – een naam die bij Min en Valckenaers trouwens ook ontbreekt.

Als je verstandig bent, laat je je in Venetië verdwalen, raadt Nooteboom aan. Origineler – en beter voor de stad – is met Min en Valckenaers thuis in je zetel al te verdwalen. Je denkt immers maar beter twee keer na voor je je goedkope vlucht boekt. Is het wel te verantwoorden om die jaarlijkse invasie van 30 miljoen toeristen nog te doen aanzwellen? Ook al is het waarschijnlijk toch te laat. Het orkest op het San Marco speelt lustig voort. Nooteboom giet het in een apocalyptisch beeld: Venetië is 'een oneindig vertraagde Titanic die in de weke grond verzinkt'.

Vijfmaal Venetië

Thomas Mann

De dood in Venetië (1911)
Incontournable. Over een onmogelijke liefde van een Duitse schrijver op leeftijd voor een onbereikbare Poolse jongen. De stad wordt ondertussen door cholera geteisterd. Ook onsterfelijk vanwege de verfilming door Luchino Visconti. (Alternatief: **Harold Brodkeys** *Profane vriendschap* (1994), een liefdesverhaal van twee jeugdvrienden voor en na de oorlog.)

Paul Morand

Venetiës (1971)
Een dubbelportret van een bijzondere stad en dito man. De literaire autobiografie van de Franse schrijver, diplomaat, dandy, *académicien* en vriend van Proust.

Joseph Brodsky

Kade der Ongeneeslijken/Fondamenta degli Incurabili (1989)
Mozaïekessay van de Russische dichter en Nobelprijswinnaar over zijn herinneringen aan en fantasieën over Venetië. Water, winter en nevel zetten de toon.

Donna Leon

Dood van een maestro (1992) e.v.
De Amerikaanse maakte van Venetië het decor voor 28 politieromans met commissario Guido Brunetti in de hoofdrol. Bewerkt tot tv-serie in Duitsland. Cees Nooteboom is een fan. De auteur weigert haar boeken in het Italiaans te laten vertalen.

John Julius Norwich

Paradijs der steden (2003)
Adellijk Brits historicus, die verschillende boeken over de geschiedenis van Venetië schreef. 'John Julius Norwich is zo vertrouwd met Venetië dat hij erover schrijft als over zijn eigen woonplaats' (NRC)
(Alternatief: *Venice* (1960) van de onvolprezen **Jan Morris**, voor velen hét reisboek over Venetië.)